

Н. П. Евсеева. 9-дэхи ангида түрэл буряад уран зохёолой хэшээл. Сэдэб: «Тоонто нютагаа алдаршуулагшад (М. М. Осодоевой «Ууган хүбүүн» гэхэн туужаар)»

9-дэхи ангида түрэлхи буряад уран зохёолой хэшээл
Сэдэб: «Тоонто нютагаа алдаршуулагшад»
(М. М. Осодоевой «Ууган хүбүүн» гэхэн туужаар)

© Евсеева Наталья Платоновна

буряад хэлэн болон уран зохёолой багша,
Т. А. Бертагаевай нэрэмжэтэ Булусын дунда хургуули
Росси, Усть-Ордын тойрог, 669001, Булуса нютаг
natasha.evseeva57@mail.ru

Тодорхой зорилгонууд:

1) *хургалгын*: уран зохёолшын намтар болон зохёохы зам тухай мэдэсэ бэхижүүлхэ, туужын удха дабтаха ажал ябуулха, хурагшадай мэдэсэ шалгаха.

2) *хүгжөөлгын*: үхибүүдэй ухаан бодолойнь гүйлгэ түргэдхэлгэ; аман холбоо хэлэлгэ хүгжөөхэ, шэнэ юумэ мэдэхэ эрмэлзэлтэй болгохо, зэргэсүүлгэ хэхэ, өөрынгөө ханамжа хэлэхэ, тобшолол гаргаха шадабари хүгжөөхэ.

3) *хүмүүжүүлгын*: түрэл нютагайнгаа мэдээжэ хүнүүдээр омогорхол, патриотизм түрүүлхэ, хурагшадай амьяараа ажал ябуулхыень хүмүүжүүлхэ, буряад арадай харилсаха ёһо тухай мэдээсэл үргэдхэхэ.

Хэшээлэй янза: бэхижүүлгын болон шэнэ сэдэб ойлгуулгын хэшээл.

Хэшээлэй хэрэгсэлнүүд: интерактивна самбар, презентаци, автопортредүүд, хүгжэм, карточканууд, проектнүүд, номуудай выставкэ.

Хэшээлэй түхэл: заншалта бэшэ хэшээл

Хэшээлэй ябаса

I. Эмхидхэлэй үе. *Мэндэшэлгэ.*

II. Хэшээлэй сэдэб гаргаха шата.

А. Багша: *Үхибүүд! Энэ зураг харагты даа. (М. Осодоевой дүрэ-зураг үгтэнэ). Мүнөөдэрэй хэшээлдэ юун тухай хөөрэлдэхэбибди гэжэ ханамжануудаа хэлэгты.*

Хурагшад: *ханамжануудаараа хубаалдана, суг хамта хэшээлэй сэдэб тодорүүлна.*

Тоонто нютагаа алдаршуулагшад

Б. Багша: *Сэдэбтээ орохын урда тээ ухаагаа гүйлгэе.*

Би танда шүлэгүүдхээ хэхэг уншахаб, таанар авторынь хэн бэ, хэн бэшээб гэжэ хэлэхэт.

Нютагаа магтаха

Ямар хүнэй буян бэ?

Нютагаа эрьехэ

Ямар хүнэй жаргал бэ?

М. Чойбонов

Дандаа хаанаш ябахадаа,

Дабтан хэлэхэб хэзээшье:

Түрэхэн тоонто газарни

Түшэг ехэ нарамни,

Түрэл оромни, хайн даа!

Д. Жалсараев

Эхэ нютаг жэгтэйгээр
Эльгэ зүрхым эзэлнэ,
Элдин хонгор дэлхэй дээрэ
Эгээл найханаар үзэгдэнэ.

Ц.-Ж. Жимбиев

Тоонто дайдам, шамтаяа
Тоонтодонхойлби хүйһээ
Хонгор тоонтом шамтаяа
Холбоотойлби үгэ хэлээрээ.

Э. Дугаров

Һурагшад: *Һанамжануудаараа хубаалдана.*

Багша: *Тоонто нютаг тухайгаа бэшэһэн үшөө ямар поэдүүдэй шүлэгүүдые уншаһан, мэдэхэ байнат?*

Һурагшад: *Мэри Хамгушкеева, Владимир Петонов, Вениамин Хензыхенов г. м.*

Багша: *Сээжээр уншаха аргатай гүт? Уншым даа.*

Һурагшад: *Уншанад.*

В. Багша: *Гэрэй даабари шалгая. Юу хэхэ байгаа һэмта?*

Һурагшад: *Творческо даабари байгаа. Тоонто нютаг, гэр бүлэ, тухайгаа найруулга гү, али шүлэг бэлдэхэ.*

Багша: *Хэн уншахаб?*

Һурагшад: *Уншанад.*

II. Гол шата. Үзэһэнөө дабталга, бэхижүүлгэ.

А. Багша: «Матвей Осодоев — тойрогой уран зохёолшо» гэхэн проект хэн бэлдээб? Хөөрөжэ үгыт.

Һурагша: *Матвей Михайлович Осодоевой бэшэһэн зохёолнуудай суглуулбаринууд гэхэдэ «Аша хүбүүнэй бэлэг», «Халуун нажар», «Ууган хүбүүн», «Заха холын заямхада», «Бариуудхын Дүүхэй», «Нютаг зоной заяан», «Уг изагуур» г. м. Бүхы зохёолнууд соогоо Үлээ нютагаа суурхуулһан.*

Багша: *Үшөө нэгэ Үлээ нютагһаа гарбалтай зохёолшон биш. Хэн тэрээн тухай мэдээсэл олоод, проект бэлдээб? Хөөрөжэ үгыт.*

Һурагша: *Митрофан Николаевич Гергенов олохон зохёолнуудые бэшээ, тэдэнь «Я родом из Улея», «Служба Родине и другие рассказы», «Аялгаарнь дахуулая» г. м. суглуулбаринууд соо ороо.*

Дүн: Хүлэг болохо унаганһаа, хүн болохо багаһаа гэдэгтэл туужын герой автортаа дүтэ, тэрээндээ адли байна. Хүн хадаа нэрэтэй байдаг, хүлэг хадаа дэлһэтэй байдаг.

Б. Багша: Асуудалнуудта харюусагты:

М. Осодоевой туужын герой хэн бэ?

Бүлэнь ямар байһан бэ?

Ямар ажалтай хүн һэн бэ?

Ямар болоһоор харуулагданаб?

Һурагшад: Асуудалнуудта харюусана.

Туужын герой — Владимир Бильдушкинов. Владимир Тарасович 1948 ондо Үлей нютагта түрэхэн байна.

Бүлэнь дунда шадалтай, эжынь 4 үхибүүдээ гарынь ганзагада, хулынь дүрөөдэ хүргэжэ ябана. Таабайнь туһалсана.

Н. П. Евсеева. 9-дэхи ангида түрэл буряад уран зохёолой хэшээл. Сэдэб: «Тоонто нютагаа алдаршуулагшад (М. М. Осодоевой «Ууган хүбүүн» гэхэн туужаар)»

Володя трактористаар ажаллажа байханаа, 1968 ондо сэрэгэй албанда, армида мордохон. 18-тай байгаа. Погранзаставада алба хээ. Байлдаанда хабаадаа. «За отвагу» гэхэн медаляар шагнагдаа.

Дүн. Володя хүбүүн золто хайхан гэрэлтэйл хадаа, ёһотой сэрэгшэ боложо шаданан.

III. Туужын анализ. Бүлэгүүдээр ажал.

А. Багша: *Нурагшад, таанар 4 бүлэг боложо хубаараад, ажаллахат. Бүлэг бүхэн туужын текст үшөө дахин анхараад, тусхай асуудалнуудта харюусаха.*

Бүлэгүүдтэ хубаарагты. Даабаринуудаа уншагты.

Нурагшад: *Бүлэгүүдтэ хубаарна. Бүлэг бүхэнһөө нэгэ нурагша даабаритайгаа бутаниие танилсуулна.*

Историгууд: Повесть соо ямар тайшаа тухай хэлэгдэнэб? Владимир Бильдушкинов хаана алба хээб? Ямар тулалдаанда хабаадалсажа, наһа баранаб? Хүдөөлгэндэнь нютагһаань хэд ошооб?

Фольклористнар: Арадай аман зохёолһоо оньһон үгэ болон нургаалнуудые ханагты. Тэдэнээ хэлэгты.

Лингвистнүүд: Туужа соогоо М. Осодоев диалектнэ үгэнүүдые элбэгээр хэрэглэһэн байна. Тэдэниие олохо, нэрлэхэ.

Краеведүүд: Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнда Үлээ нютагһаа хэды хүн ошоһон байгааб? Хэдынь бусажа ерээгүйб? Туужын геройн Түлгэ таабай ямар дайнда ошоо һэн бэ?

Багша: *Бүлэгүүдээр ажалаа хэгты.*

Нурагшад: *Суг хамта ажалаа хэжэ эхилнэд.*

Багша: *Бүлэг бүхэнэй ажалай дүнтэй танилсая. Нэгэдэхи бүлэг асуудалнуудта ямар харюу олобобта? Хэлэгты даа.*

Нэгэдэхи бүлэгэй харюу: Повесть соо Пирожков тайшаа тухай хэлэгдэнэ. Оһо мүрэн дээрэ тээрмэ баряад, Боохоной, Оһын зоние яһандань туласа хуураһан, нэхытэрээ баяжаһан хүн байһан гэжэ хэлэгдэнэ. Тээрмээр гараһан нэгэ мэйшээг орооһоной хахадынь абадаг байгаа.

Владимир Бильдушкинов Даманска аралда алба хээ. 1979 ондо маоистнуудтай тулалдаанда станково гранатомёдоор буудаа, энэ байлдаанда томо калибрын минын снарядһаа наһа бараһан байна.

Хүдөөлэлгэндэнь нютагһаань 4 хүн ошоһон байна: эжынь, Вася гэжэ дүүнь, дайнай ветеран Зиновий Ашаханович Балдыханов, Володиин бүлэ Вил Андреевич Скольжиков. Хүдөөлэлгэнь 1969 оной мартын 23-да, Нижне-Михайловка гэжэ заставада болоһон.

Багша: *Асуудалнууд биш гү? Бүлэг асуудалнуудта дүүрэн харюу бэлдэбэ гү?*

Нурагшад: *Нанамжануудаараа хубаалдана.*

Багша: *Хоёрдохи бүлэг ямар оньһон үгэ, нургааалнуудые олобобта? Хэлэгты даа.*

Хоёрдохи бүлэгэй харюу:

– *Хүнэй саана хүн, хүлэгэй саана морин байха.*

– *Оһолдо оһоргүй юм.*

– *Бүхы юумэ мэдээб гэжэ ябахада муу.*

– *Нэрэгүй геройнууд байдаггүй.*

– *Амиды зон аргатай.*

– *Ажалиша бэрхэ хүнүүдэй гар шэрүүншээ байдаг юм гэжэ хэлсэдэг.*

– *Хүнэй муу найнише даб дээрэ ойлгохонь хэсүү.*

– *Сэл хүөөр абтаһан үбһэн хоолтой байдаг.*

Багша: *Асуудалнууд бии гү? Ямар удхатай оньһон үгэнүүд бэ? Ямар удхатай һургаалнууд бэ?*

Һурагшад: *Һанамжануудаараа хубаалдана.*

Багша: *Гурбадахи бүлэг туужа сооһоо диалектнэ ямар үгэнүүдые олобобта? Хэлэгты даа.*

Хоёрдохи бүлэгэй харюу:

балгаһан — летняя деревянная юрта, таабай — дедушка, дааһан — трубка, мандагар — большой, оймохо — купаться, хура — дождь, һарабша — сарай, шэбшэхэ — думать, гүзээн — живот г. м.

Багша: *Асуудалнууд бии гү? Үшөө ямар үгэнүүд нэрлэгдээгүйб?*

Һурагшад: *Һанамжануудаараа хубаалдана.*

Багша: *Дүрбэдэхэ бүлэг асуудалнуудта ямар олобобта? Хэлэгты даа.*

Хоёрдохи бүлэгэй харюу:

Үлээ нутагһаа Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнда 167 хүн ошоһон, 119-нь гэртээ бусаагүй. Түлгэ таабайнь 1914 оной Германитай дайнда хабаадаһан байна.

Багша: *Асуудалнууд бии гү? Зүб харюунуудые харуулагдаба гү?*

Һурагшад: *Һанамжануудаараа хубаалдана.*

Багша: Манай тойрогой хүбүүд Даманска аралай тэрэ тулалдаанда хабаадалсаһан байна. Хэд бэ? Мэдэхэ гүт?

Ном харуулна. **Иркутяне в марте 1969 года: к 55-летию событий на острове Даманский / составитель В. Г. Сманцер. Иркутск, 2023.** Эндэхээ нэмэри мэдээсэл олохо аргатайт. Ёонирхохо байхат гэжэ найданаб.

Дүн. Бүлэгүүдэй ажалаар дүн гаргая. Ямараар ажалаа хээб? Юу мэдэхэ болобобта? Туужа тухай ямар мэдээсэлтэй болобобта?

Амаралта. (Хүгжэм зэдэлнэ). *Нюдөө анигты. Бээ һулаар табигты. Зураглая. Хабарай сэнгүүхэн дулаахан наратай үдэр. Мойһоной сэсэглэлгэ. Нютагаймнай баруун хойто захада, талада, гансал дууша булжамуур ниидэн дуулана. Тойроод зүлгэ ногоон, тэндэ наранда игаажа һуунат. Юунишь һаалта болоногүй.*

Жэргэмэлэй дууе шагнажа,

Яргажа ябаарайт дайдада.

Булжамуурай дууе шагнажа,

Баясажа һуугаарайт тоонтодоо...

Амаралтамнай дүүрээ, хэшээлдээ бусая...

IV. Ажабайдалтай холбоон

Багша: Шүлэгһөө хэнэг шагнагты.

Донбассай дайдада

Далижа хүн болоошье хаа,

Үдэһэн түрэхэн газартаа

Энхэрэн ходо ябагшаб.

Хэн иигэжэ бэшээ бэлэй? Ямар шүлэгһөөб?

Н. П. Евсеева. 9-дэхи ангида түрэл буряад уран зохёолой хэшээл. Сэдэб: «Тоонто нютагаа алдаршуулагшад (М. М. Осодоевой «Ууган хүбүүн» гэнэн туужаар)»

Нурагшад: *Булат Бутунаев. Шүлэгэй нэрэ — «Тоонто дайда»*

Багша: *Донбасс гэжэ үгэ дуулахадаа, ямар үйлэ хэрэг ханаандаа оруулнабта?*

Нурагшад: *Тусхай сэрэгэй операци.*

Багша: *Тусхай сэрэгэй операцида, Украинада, манай нютагһаа хэды эрэшүүл, хүбүүд дайралдажса байнаб? Хэд бэ, нэрлэе...*

Нурагшад: *Үхибүүд нэрлэнэ, мэдэһэнээ хөөрэнэ.*

Багша: *Баатаршалга! Зүгөөр баатаршалга бүхэн онсо өөрын удхатай байдаг. Дайнай баатар болохо гэшиэмнай гайтайхан даа. Дайсадые бүришье үлүүсэ хүсэтэйгөөр, эгэришээгүй хатуу зоригтойгоор угтаха, дишлэжэ шадаха...*

В. В. Путинай «Каждый, кто там-герой» гэжэ хэлэһэн зүб гү?

Нурагшад: *Өөрынгөө ханал бодол хэлэнэ.*

Багша: *Зүб даа. Булта тэндэ байгаашид Геройнууд гэшиэ. Булагнай дэлгэржэ байг, боец хүбүүднай гэртээ энхэ элүүр бусажа байг!*

70–80-яад онуудта баһа дайнууд болоһон байна, энэ дайнууд тухай хэлэдэггүй байгаа. Манай нютагаархид тэндэ алба хэһэн, дайнда хабаадаһан. Мэдэхэ гүт, хэд бэ?

Нурагшад: *Афганистан, Чечняда алба хэһэн нютагаархид тухайгаа мэдэһэнээ хэлэнэ.*

V. Синквейн зохёолго

Багша: *Хоёр бүлэг боложо хубаарая. Сэрэгшэ болон Герой гэжэ образуудые синквейнээр харуулая.*

1 бүлэг: Сэрэгшэ 2 бүлэг: Герой

3 юумэнэй нэрэ нэрлэхэ

3 тэмдэгэй нэрэ нэрлэхэ

3 үйлэ үгэ нэрлэхэ

Мэдүүлэлээр дүн гаргаха.

Нурагшад: *Бүлэгүүдээр синквейн зохёоно.*

Багша: *Сэрэгшэ болон Герой гэжэ образуудые ямар синквейнүүдээр харуулха аргатайбта? Шагная.*

Нурагшад: *Синквейнүүдээ хэлэнэ.*

Багша: *Сэгнэе.*

Нурагшад: *Өөрынгөө ханал бодол хэлэнэ.*

VI. Хэшээлэй тобиолол гаргалга.

Багша: *Асуудалнуудта харюусагты.*

– Энэ хэшээлдээ юун тухай хөөрэлдөөбибди?

– Юундэ хэшээлэймнай сэдэб «Тоонто нютагаа алдаршуулагшад» гэжэ нэрэтэйб?

– Ямар оньһон үгэ, танай ханамжаар, туужсын удха тааруугаар харуулнаб?

Нурагшад: *Асуудалнуудта харюу үгэжэ, хэшээлэй тобиолол гаргана.*

VII. Сэгнэлгэ

Багша: *Хэр хүдэлбэбта? Юу мэдэхэ болобобта? Ямар шадабаринуудаа хорибобта?*

Нурагшад: *Ханал бодолнуудаараа хубаалдана.*

VIII. Гэрэй даабари. *Туужсын удхаар тестдэ бэлдэхэ.*